

Tema 1 – Opdyrkning af Vildmosen

Danmark er et gammelt landbrugssamfund. Helt fra de første mennesker kom til Danmark har man levet af naturen. Først jagede, fiskede og samlede man bær, rødder og andet der kunne spises. Senere begyndte man at holde husdyr og dyrke jorden omkring sig.

Helt frem til nyere tid, var landbruget et af de vigtigste elementer i det danske samfund. De fleste danskere arbejdede i landbruget, samtidigt med, at landbrugsvarerne var den største indtægtskilde for dansk økonomi. Sådan var det faktisk helt frem til 1963, hvor værdien af eksporten fra dansk industri oversteg værdien af landbruget.

Landbruget har ændret sig flere gange, men helt siden gammel tid har det handlet om at passe på og bruge jorden sådan, at man får maksimalt udbytte ved minimalt arbejde. Den største kilde til bedre produktion i landbruget er jord. Jo mere landbrugsjord, jo mere kan der sås og potentielt høstes og jo bedre jord, des mere udbytte giver det.

Hedeselskabet

I 1866 blev Hedeselskabet oprettet med formålet at gøre de danske heder til brugbar landbrugsjord. I løbet af 1890'erne begyndte Hedeselskabet at levere mergel til de opdyrkede hedearealer. Mergel er en jordart, med meget højt kalkindhold, som derfor er velegnet til jordforbedring. Hedeselskabet begyndte også at kultivere de danske moser, der ellers lå uopdyrkede og uden nytte for samfundet. Moserne kunne bruges enten som landbrugsjord eller til tørveproduktion.

Tørveproduktion

Tørveproduktion blev især vigtigt under de to verdenskrige, hvor man ikke kunne importere kul fra udlandet. Tørv dannes ved, at spagnumplanter vokser i en mose. Når de på et tidspunkt dør, vil de, eftersom der ingen ilt er i en mose, ikke blive nedbrudt fuldstændigt. Derfor vil der ovenpå de døde planter vokse nye planter frem. På et tidspunkt dør de igen og over tid gentager processen sig igen og igen. Får det lov til at gentage sig mange gange, over flere tusinder år, bliver de døde planter i bunden trykket så hårdt sammen, at de bliver til tørv. Tørv er velegnet som brændsel.

Første Verdenskrig

Før 1920 lå Store Vildmose stort set uberørt hen. Der gik kreaturer i udkanten af mosen og man hentede brændsel fra mosen i mindre omfang. Men synet på vildmosen ændrede sig markant med udbruddet af Første Verdenskrig. Krigen strakte sig fra 1914 til 1918, og kampene var hårde med millioner af døde til følge.

Danmark forholdt sig neutral. Det betød, at man ikke ville vælge side i krigen, hvilket gjorde, at man kunne handle med landene på begge sider. Men den 31. januar 1917 skete et væsentligt skifte i krigen. Her erklærede Tyskland ubådskrig mod Storbritannien og deres allierede. Det betød, at man ville sænke ethvert skib, der krydsede de tyske ubådes vej og ikke sejlede under tysk flag – også civile. Det gjorde, at man i Danmark og flere andre steder i verden pludselig kunne mærke krigen helt tæt, for nu var det pludseligt ikke længere muligt at handle frit. Herhjemme betød det mangel på mange forskellige varer, hvor særligt mangel på kul var et problem.

Dette materiale er støttet af CANAPE, et Interreg projekt støttet af den Europæiske Unions Regionale Udviklingsfond

I 1917 var Danmark ved at blive et udpræget industrisamfund. Flere og flere arbejdede på fabrikker. Og maskinerne, som fabrikkerne var afhængige af, blev drevet af kul. På den måde var kul blevet den mest anvendte brændselskilde i Danmark. Størstedelen af det danske forbrug af kul, blev importeret fra Storbritannien. Uden de engelske kul, var der fare for, at industrien ville gå i stå og folket ville sulte.

Alternativ til kul

Den danske regering fik derfor meget travlt, for man måtte finde erstatninger og alternativer til kullene andre steder. I skovene kunne man hente brænde. I moserne kunne man grave tørv, som derefter kunne formes til murstenslignende blokke, der kunne brændes i stedet for kul. Men inden man kunne nå at komme i gang var krigen ovre. Den danske regering var dog bange for, at fremtiden inden længe ville byde på en lignende situation. Og derfor besluttede man at købe en stor del af Store Vildmose. Først og fremmest for at have adgang til tørv, men også for at kultivere Vildmosen sådan, at man kunne få folk i arbejde. Kultiveringsarbejdet skete fra 1920 og frem til 1940, stort set hele mosen blev kultiveret. Der blev gravet flere hundrede kilometer afvandingsgrøfter og man producerede enorme mængder tørv.

I dag har vi lært, at mosen også gør godt, uden at være landbrugsjord. Der er mange kvaliteter til vildmosen. Og derfor skal vi passe på den. I og omkring vildmosen er der en særlig plante- og dyrefauna som vi skal passe på. Ikke nok med det så udledes der store mængder CO₂ fra landbrug i mosejord. I dag arbejder man derfor for at genoprette naturen i Store Vildmose.

Kilde 1 – Filmklip om Skæretørv

Se filmklippet med filnavn: Tema 1 – Skæretørv.

Dette materiale er støttet af CANAPE, et Interreg projekt støttet af den Europæiske Unions Regionale Udviklingsfond

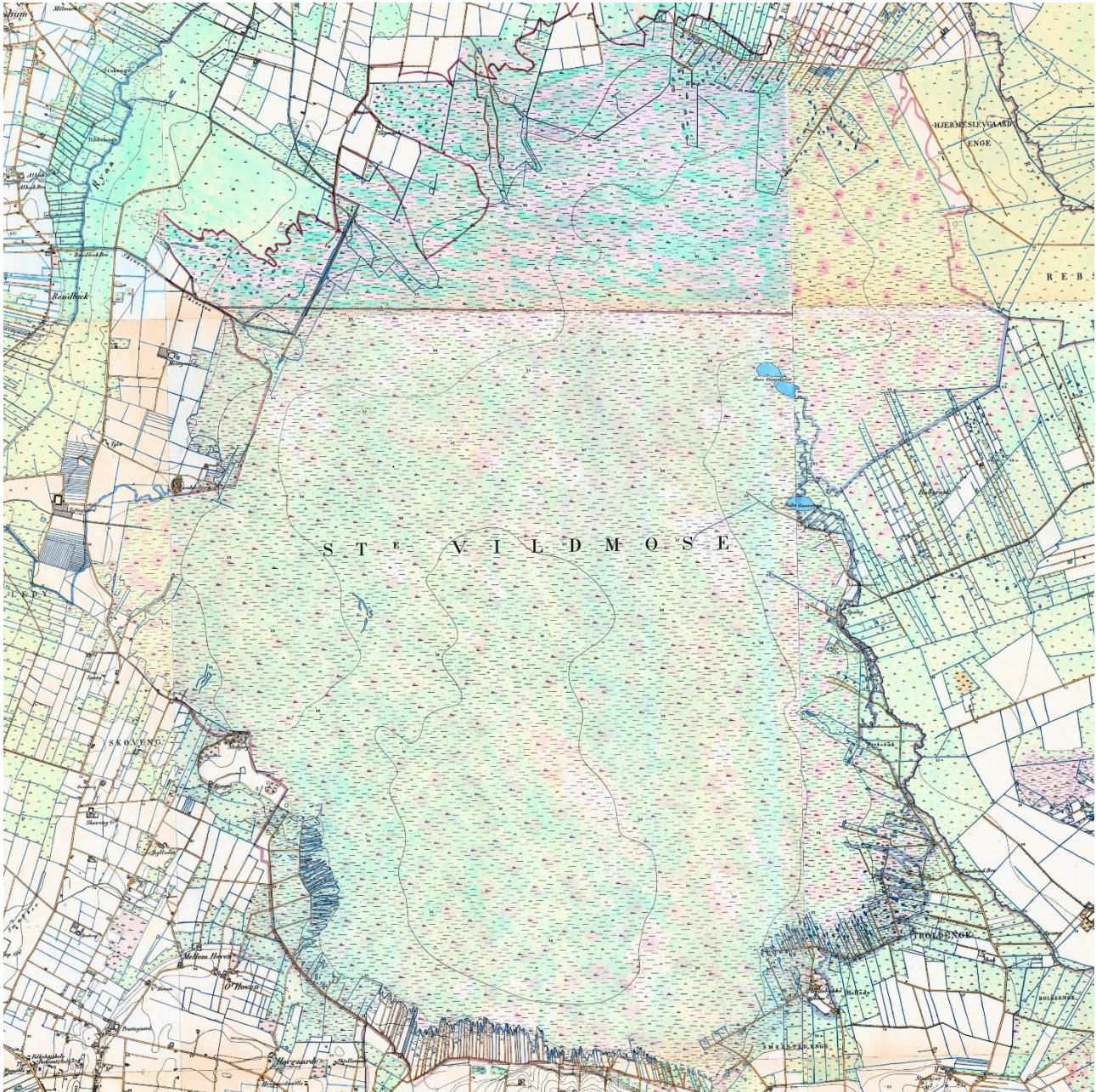
Kilde 2 – Tørveslaget:

”Bønderne fra Vadum gravede fra gammel tid tørv nord for Nørre Halne Vildmose, men de havde en lang og træls vej, så i 1824 udskiftede stiftslandinspektør P. Birk moselodder til dem i Biersted Mose lige nord for Bierstedbøndernes. Samtidig købte han vejret til Vadumboerne.

”Bjesingerne” fra Biersted rasede. Vadumfolkene kom ganske vist ud i mosen for at skære og stakke tørv, men da tørvne skulle hjem, gik det galt. ”Vadummerne” kørte 12-13 vogne gennem Biersted bevæbnet med pisk eller kæp, for de havde hørt rygter om bjesingernes modstand. Da vogntoget rullede ind i byen, greb hver mand sit våben og luntede efter vognene, men først da de drejede ned til en hulvej, kom angrebet. Bjesingerne havde gravet en dyb grøft tværs over vejen, og de tre stærkeste stod parat med hver sin knippel. Vadummerne slog løs på skildvagterne, der værgede sig bravt, indtil forstærkning dukkede op. Der udspandt sig et regulært slag, men hjemmeholdet med tilløbende mænd, karle og drenge fik overtaget. Vadummerne måtte bede pardon og humme deres køretøjer ud af snævringen, så de kørte hjem med ømme rygstykker og uden tørv.”

Fra Jan Svendsens bog 'Livet i Store Vildmose'.

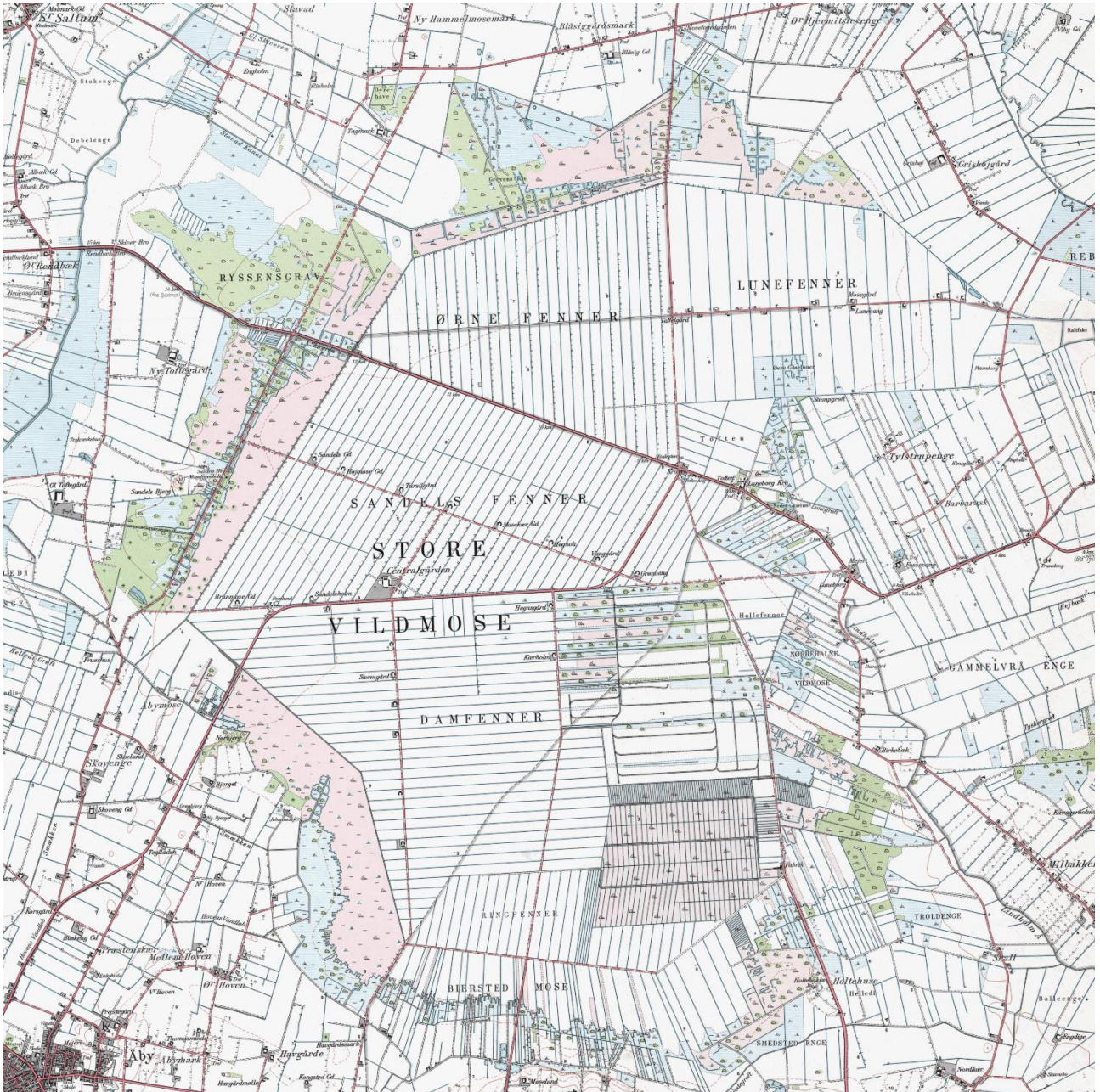
Billede – Store Vildmose før kultivering

Kort over Store Vildmose inden den danske regerings køb og kultiveringen. Man kan se, at det kun er kanterne af mosen som bruges, på de lige linjer, der viser skel mellem jordlodder.

Dette materiale er støttet af CANAPE, et Interreg projekt støttet af den Europæiske Unions Regionale Udviklingsfond

Billede – Store Vildmose efter kultivering

Kort over Store Vildmose efter kultiveringen. Her er det tydeligt at se, at størstedelen af vildmosen er opdyrket ved, at den er inddelt i lige linjer, som anviser de forskellige jordlodder.

Dette materiale er støttet af CANAPE, et Interreg projekt støttet af den Europæiske Unions Regionale Udviklingsfond

Film – Vildmosens Opdyrkning

Se filmen med filnavnet Tema 1 – Kultivering af Store Vildmose

Dette materiale er støttet af CANAPE, et Interreg projekt støttet af den Europæiske Unions Regionale Udviklingsfond

Opgave

I kilde 1 kan i i filmen "Skæretørv" se, hvordan arbejdet med at lave tørv har foregået.

Hvilke og hvor mange redskaber bruger de?

Hvor lang tid går der fra man har gravet de våde tørv til de er klar til brug?

Hvad er årsagen til, at tørveslaget finder sted? Hvad tænker I, at det fortæller om tørvens vigtighed før i tiden?

I filmen "Kultivering af Store Vildmose" ses de mange trin fra den rå uopdyrkede mose til den er klar til at bruges i landbruget. Hvor mange trin er der?